

Viktor Smolej

PESEM NAŠEGA OSVOBODILNEGA BOJA

Tu priobčeni govor na proslavi Slavističnega društva v Ljubljani 20. aprila ob dvajseti obletnici ljudske revolucije so dopolnjevale naslednje recitacije: Kajuh, VII. ljubezenska pesem, Nenapisano pismo iz ječe in Po tisoč letih; Matej Bor, Iz novembrskih noči, V novo zimo, Ranjenec in Srečanje; Vida Brest, Očetu v spomin in Pismo; Peter Levec, Vas v mesečini, Naša ljubez in Večerna idila.

Teško je govoriti o rečeh, ki so še vse žive, razpravljati o partizanski pesmi, ki še poje okoli nas in katere odmevi še izzvenevajo v naši notranjosti.

Dvajset let je tega, kar je slovenski poet, pod imenom dr. Anton Pesnik, zastavil našemu ustvarjalcu vprašanje:

*Veš, poet, svoj dolg?
Nimaš več besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?*

To so bili stihhi Otona Župančiča, ki jih je meseca septembra 1941 priobčil Slovenski poročevalec, osrednje glasilo našega osvobodilnega gibanja. Tedanji naslov pesmi *Pojte za menoj!* je bil poziv in geslo.

Slovenska beseda, »beseda praznika«, je bila obsojena na smrt, njeni izpovedovalci na fizično iztrebljenje. Včasih obsojeni samo na molk v posvetu narodov, smo bili zdaj obsojeni na telesno smrt, na popolno uničenje. Sodbo so izrekli nad nami tuji osvajači germanske in rimske »nadrased«, smrt nam je napovedovalo izpraznjevanje celih slovenskih pokrajin, smrt so nam napovedovala vedno bolj polna koncentracijska taborišča in zapori, smrt so nam napovedovali plameni gorečih slovenskih vasi. V tistih dneh se je zdelo, da nas čaka samo še grob. Človeku, ki mu po besedah izpred tisoč let »v veky jemu be žiti«, temu slovenskemu človeku je bil zapisan pogin.

Kakor sta tedaj, pred dvajsetimi leti, KP in OF vzdignila ljudstvo v vsenarodni upor in boj za življenje, za prostost, za človečnost in za mir svobodnih ljudi, tako je, sledeč istemu klicu, zbrala pod orožje vse svoje moči tudi slovenska kultura. In Oton Župančič, ki je kot predstavnik slovenskega Parnasa prvi imel dolžnost, da povzdigne glas, je v stihih že navedene pesmi izpovedal program naših besednih ustvarjalcev, postavil magistrale naši vezani besedi za naslednja, pač najtežja leta slovenske zgodovine:

*Vrzi pesem v svet,
pesem za današnjo rabo,
vsi jo bomo povzeli za tabo!*

Toda slovenska beseda ni postala orožje samo našim slovstvenim ustvarjalcem! Postala je orožje tisočem slovenskih ljudi. V duhu načela, kakor ga je nekdaj izpovedal Ivan Cankar: *Narod si bo pisal sodbo sam!*, je postala naša beseda najvišji paladij, obrambni in napadalni ščit, simbol življenja slehernemu slovenskemu človeku. Pomenila mu je znamenje, v katerem bo previharil

vse viharje, poroštvo vnovičnega prostega življenja pod svobodnim soncem, simbol žive prihodnosti, v nasprotju s smrtno obsodbo, ki so jo izrekli krvavi jezdec modernega veka. In kakor je slovenski kulturni ustvarjalec povezoval slovenske besede v nove stihe, tako je iz globin slovenskega delovnega ljudstva kot izraz novih čustvovanj in še bolj nove volje vstala nova pesem slovenskega človeka.

Slovenska pesem, kakor je v teh letih narodnoosvobodilnega boja nastajala, se preoblikovala in živela, izpričuje najbolj pisano podobo, ki si jo je mogoče predstavljati. Na krilih melodij je slovensko zemljo objela pesem, ki je zrasla v domačih gajih in v tujih logih, objela pesem, ki je nastala pred sto in več leti, in objela pesem, ki se je rodila neposredno tisti dan, ko sta jo poet in skladatelj zaslišala v butanju topov, dojela v tresketanju strojnic ali jo ujela v sapah zasneženih gozdov sredi bogve katerega slovenskega partizanskega ozemlja.

Na napev poljske mazurke napisana slovanska himna Hej Slovani, ki je pomenila koral in alarm, je že sto let klicala prekletstvo nad narodne izdajalce in budila vero v svobodo narodov. V letih našega osvobodilnega boja je ta viharna pesem znova klicala pod orožje in pozivala k zaupanju v slovanskega duha, ki živi in bo živel na veke, obenem pa v novih stihih partizanskega pesnika izpovedovala vero v zmagovitost boja po naših gorah in planinah.

Naša je tedaj postala marseljeza, vzletna pesem francoskih branilcev svobode pred nemško intervencijo, pesem, ki je burila naše vrste:

*Orožje vsi v roke!
Zberite se v pohod!
Naprej, naprej!
Naj to zemljo
sovrag poji s krvjo!*

Tedaj je vseljudska postala pesem, ki jo je zložil francoski kovinar Pottier in ji napev zložil njegov tovariš železostrugar De Geyter, pesem pariških komunardov, pesem novega razreda v svetovni zgodovini. Tudi naše borce je pozivala na upor proti nasilju, za novi družbeni red, za nove ideale bratovstva, enakosti in svobode:

*Vstanite, v suženjstvu zakleti,
zatirani človeški rod!*

Časi, zoreči pred svetovnim spopadom in v letih narodnoosvobodilnega boja, pa so dali vznikniti med ljudstvom tudi novi pesmi. Včasih se besedilo in napev še zgledujeta po tuji besedi in melodiji, a največkrat rasteta neposredno iz slovenskih korenin in na novo nastajata v viharju predvojnih in vojnih let.

Že pred velikim spopadom je naš človek izrazil svoje uporne težnje v izvirnih verzih:

*Kosec koso brusi,
a žanjica žanje,
kmet pravico terja,
ali je ne najde.*

Bogato žetev je napovedoval v svoji viziji:

*Nabrusimo kose,
že klas dozoreva
in žetve bogate
napočil je čas.*

Kakor ti dve, je med narodnoosvobodilnim bojem postala občina slovenska last trpka in moško trda pesem predvojnih slovenskih katoržnikov:

*Sredi pušk in bajonetov,
sredi mrkih straž
se pomika naša četa
v hercegovski kras.*

Takim in podobnim našim izvirnim pesmim so se pridružile revolucionarne pesmi iz mednarodne zakladnice delavskega gibanja.

Od tam je ponosna, vedra pesem:

*Bratje, le k soncu, svobodi,
bratje, le kvišku, na plan!*

Španski borci so prinesli k nam asturiano, popevko, ki se je priljubila zaradi svojega mehkega, skoraj sentimentalnega napeva in sorodnega ji besedila:

*Na oknu, glej, obrazek bled,
na licih grenkih solzic sled...*

Dobila pa je nove sklepne verze, kakor jih je mogla peti pri nas deklice z vzdignjenim čelom, fant z nezlomljivo vero v zmagovito vrnitev iz boja:

*Ponosno vrne se junak,
ovenčan s slavo slavnih zmag,
in vriskoma vrgel bo titovko v zrak,
ko stopil čez tvoj bo prag.*

Med svoje pesmi smo vključili žalostinko žrtvam. Tu smo v težkem, pogrebem ritmu, z globokimi udarci v besedah in v napevu slišali, kako padajo grude:

*Kot žrtve ste padli v borbi za nas,
da srečo, svobodo bo užival trpin...*

Slovenska partizanska pesem je od vsega začetka rasla med ljudmi, ki si niso lastili vzdevka pesnikov. Pod verze se niso podpisovali ali so jih zaznamenovali le s svojim partizanskim imenom. Tako danes za njih veliko večino ne vemo, kdo jih je spočel. V tej novi poeziji iz ljudstva je poziv na boj, obsodba domačih izdajalcev, jok izgnancev sredi gluhe sovražne dežele, uporni klic iz ječ in taborišč, dekletovo hrepenenje po fantovi mladi ljubezni, ženina tožba nad razdejano domačijo, stok matere nad ubitim sinom, borčev spomin na požgani dom, skupna misel na obračun z nasilniki, razigrano zaupanje v zmagovito

vitost našega boja, satira na nebogljnost domačih prodancev, slava partizan-
skemu tovarištvu itd. itd.

Roparski osvajači so trgali slovensko zemljo in na vse vetrove razpelja-
vali naše ljudi. Kakšna groza diha ob tem še danes iz stihov neznanega dekleta
iz vzhodne Štajerske:

*Domovi prazni ob poteh,
le veter joče preko streh
in trga jih, za kosom kos,
da žde kot revež, gol in bos.
V vrtovih gine zadnji cvet,
preraslo trnje bo naš svet...*

Šestdesetletna žena iz daljne Šlezije izpoveduje svojo zvestobo Domovini:

*Slovenska zemlja, biser naš,
ta pusta Šlezija ni za nas.
Slovenski biser vsak želi,
po njem nam srce hrepeni.*

*Slovenska zemlja, mili dom,
po teb se vedno solzila bom,
po domu srce hrepeni,
na domači zemlji umreti si želi.*

Dečake, ki so šele med vojno doraščali v vojaška leta, je nacistični soldaški
stroj razmetal po evropskih prostranstvih od Krima do Rokavskega preliva.
Od tam so odkrivali pota, ki so jih privedla k francoskim makijevcem, med
italijanske partizane, v afriške jugoslovanske odrede. V rojstni besedi so sku-
šali izpovedati neutolažno hrepenenje po daljni daljni slovenski domovini,
v katero so vodila neskončna pota skozi dežele in narode, čez gore in čez
morja:

O, kako je dolga, dolga pot...

Včasih je regiment, ki je po cesti šel, stopal za kdove kakšnimi cesar-
skimi zastavami. Zdaj je ob starem napevu zraslo iz novega čustvovanja in nove
volje novo besedilo:

*Partizani v gozd gredo,
bojno pesem si pojo.
Pa moj fantič med njimi prepeva na glas,
saj gre v borbo za slovensko vas.*

Gregorčičev Veseli pastir je dobil partizansko preobleko:

*Nabasano puškico v roki,
pištolo in bombo za pas,
partizan v planini visoki
na boj se pripravljam vsak čas.*

Pesem o ciganski siroti se je spremenila v verze o pregnanem slovenskem človeku, ki se bojuje za svojo domovino:

*Po hribih jaz okrog blodim,
od doma sem pregnan;
ker ljubim ves slovenski rod,
postal sem partizan.*

Marsikatera nova ljudska pesem kaže danes tako spremenjeno podobo, da ji komaj še moremo odkriti njeno umetno ali ljudsko predhodnico. Februarja 1942 je Poročevalec priobčil pesem, ki jo je po besedah uredništva napisala preprosta slovenska žena:

*Za vasjo je čredo pasla,
vsa vesela dan na dan,
s hrepenenjem gor je zrla,
kjer je vriskal — partizan.*

Kdo bi bil tedaj pomislil, da je osnovo tej partizanski pesmi dal Silvin Sardenko! Seveda je namesto nekdanje ljubavne popevke, skoraj baročne pastorage iz 1910 nastala pogumna partizanska pesem. V partizanskih pesmaricah je njen napev veljal za angleški, v resnici pa ga je po našem ljudskem priredil slovenski skladatelj že 1921.

Kakor po slovenskih, so nastajale partizanske inačice bojnih pesmi tudi po hrvatskih, srbskih, ukrajinskih, ruskih vojaških in revolucionarnih besedilih. Da, celo nacistične popevke so doživljale spremembe in v zasukanem besedilu izražale zajedljivo dobro voljo in posmeh slovenskega partizana. Taka je bila na primer popevčica po nemškem šlagru o nacistični filmski zvezdi Lili Marlen:

*Tam gori na Gorenjskem strojnice pojo,
nemškemu soldatu pri srcu je hudo —
hotel je imeti križ jeklen,
zato dobil je križ lesen
na grob — Lili Marlen.*

In na isto temo, o soldaški ljubici, ki čaka nacističnega junaka pod ulično svetilko, je na tržaškem krasu nastala podobna zabavljivka, naslonjena na izvorni metrum in z istim odmevom:

*Čuj, koraki znani v tiho noč gredo,
to so partizani, ki smrt ti prineso.
Ne boš več v Rajhu delal dren,
na grob dobil boš križ lesen,
en križ — Lili Marlen.*

Nepriumno številnejša, naravnost nepregledna pa je partizanska pesem, ki je nastala na novo, na naših tleh, iz src naših ljudi. Leta narodnoosvobodilnega boja bi imenoval dobo razvezanih jezikov. Še nikoli v slovenski zgodovini

vinj ni toliko ljudi ustvarjalo stihov, da bi izrazili svojo voljo, svoje čustvo-
vanje in svoje mišljenje, toliko ljudi kakor v letih 1941—45. Vsakdo je hotel
povedati nekaj lepega, nekaj čistega, nekaj resničnega. Doživetja, ki so pre-
šinjala slehernega Slovenca, so bila tako nenavadna, so tako do zadnjih globin
človeškega in narodnega bistva burila njegovo notranjost, da so nujno terjala
tudi nevsakdanjo, nenavadno zunanjo obliko, to je verz. Veličastnost zmago-
vanja in umiranja, edinstvenost prvikrat v zgodovini doseženega nacionalnega
zedinjenja in prepričanost o soudeleženi v pravičnem boju vsega sveta za
zmago človečanskih idej: iz teh in takih korenin se je hotela vsaka misel vzpeti
nad vsakdanjo govorico na vzletnih krilih vezane besede. Tako je nastalo na
stotine in stotine pesmi — priznajmo jim naziv, saj žehti iz njih srčna pri-
zadetost ter čustvena in umska vznemirjenost. Besedo ob besedo je zlagala dekle,
ki je mislila na svojega fanta v gozdovih, rim je iskal borec, da izpove svoje
sovrašтво do osvajača, materi se je v verz spletila žalostinka nad mrtvim si-
nom, propagandistu je pršela v travestijo dobra volja in posmeh nad klavrno
karikaturo tujih hlapčičev itd. In vsi ti pesniki in pesnikovači so posredovali
svoje pesmi drugim, ko so jih recitali na mitingih v vojski in v zaledju, jih
priobčevali v mnogoštevilnih vojaških lističih in glasilih in tiskali celo v sa-
mostojnih zbirkah ali vsaj antologijah. Večkrat res niso znali svojih stihov
rimati bolje kakor na besede partizan, tiran, svobođe dan, izvojevan in po-
dobno, toda v resnici nemalokrat zazveni iz teh stihov kakor udarec na zvon
in nas pretrese in ogreje beseda, kakor da je na njej prisušena sraga srčne krvi.
Vojaške enote so nosile imena po najvišjih naših ustvarjalcih: take so bile
Prešernova, Cankarjeva, Levstikova, Kosovelova, Gregorčičeva brigada. In v
listih teh in drugih vojaških enot so se pod priobčene pesmi podpisovali parti-
zani s slavimi imeni iz naše lepe knjige: Črtomir, Iztok, Svarun, Ostrovrhar,
Krnjavelj itd. Beseda, ki je bila obsojena na smrt, je postala pesem!

Nova pesem je bila predvsem pesem poguma in samozavesti, neustraše-
nosti in zvestobe.

Nekdaj je naša vojaška pesem pela:

*Kako bom soldat
k sem fantič premlad,
ne morem še puške držat.*

In na drugem mestu:

*V kasarno sem prišel korajžen, vesel —
k sem puško zagledal, sem jokati začel...*

Le iz novega slovenskega človeka pa je mogla nastati in le novemu sloven-
skemu svetu je mogla ustrezati najponosnejša slovenska pesem, ki je sicer Bo-
rova, pa ni več njegova:

*Dokler tu so brigade — kdo nam zemljo ukrade!
Na Slovenskem smo mi gospodar!*

Znabiti se bodo zdele vse moje dosedanje besede nekam preveč krilate,
nekako napetolične, uradno vznesene, kakor je neki morala biti tudi parti-
zanska pesem. Res, v partizanski pesmi je zelo veliko uradnega optimizma,

da, a ne pozabimo, da je tudi ta uradni optimizem vedno šel skozi srce, srce pa je v takih primerih zadnji sodnik.

Vendar naj pokažem z nekaj primeri, kako tudi partizanske pesmi niso bile vedno polne samo poleta, jasnih razgledov in neomajnega upanja. Koliko je v njih tudi bolečine in koliko tihega trpljenja!

Tako pravi neka pesem:

*Jož, v tej pomladi se kri bo razcvéla
mesto žita po poljih, nič več preoranih,
in kri bo jeseni ko sad dozorela,
kri naših mladih, v gozdove pregnanih...*

Poslušajmo nárek, ki ga je padlemu sinu zapela belokranjska mati:

*Belokranjska mati prosi sonce, naj pozdravi, naj pozdravi
njejinega sina, sina partizana:*

*Sonce moje,
pozdravi mi sina,
sina partizana
in ga opitaj,
kem če putom priti.
Kad bom znala,
kem če putom priti,
bom mu vuz put
rožic nasadila
in po poti rožic nasijala.*

Podobno začjenja v nevezani besedi in nato prehaja v verze mati s Primorske, ki takole pokopuje svojega sina:

*Jaz, žalostna mati mojega Francita, vas lepo pozdravljam
in se vam zahvaljujem, ker ste mojega sina spremljali do-
mov in ga lepo položili v grob.*

*Okoli njega sedaj rožice cvetijo
in moje grenke solze ga kropijo.
Svôboda je res zlata,
toda tudi moj sin je zlat,
ker je za svôbodo življenje dal.*

Res si je v teh časih »rože bolné vrag zataknil za trak«. Vendar v parti-
zanski poeziji zadrhti tudi osebna bolečina telesa in duše, le da smo za tre-
nutek, zakaj osebna bolečina se zlije s skupno in utihne. Naj navedem pesem,
ki je nenavadna zaradi krika osamljenosti:

*Okoli mene noč je tèmna
in jaz sem sam,
med tisoči sem sam
in ni koraka v tèmei,
ki bi prijazno prišel k meni
in mi postal tovariš,
da ne bi bil več sam
izgubljen v tèmei.*

Zanimivo je, kako razmeroma malo odmeva je v partizanski pesmi izzvala narava. Pričakovali bi nasprotno, da v njej diha pokrajina, posebno gozd in gora. Da, res, gozd in gora sta bila borcu dom, pred sovražnikom s tal in iz zraka pa kritje. Toda partizanu je pomenila tudi zamete in mraz, blato in nalive, sovražne zanke in obroče. Pesnik meščan se je nekdam lahko zasanjal v cvetoče livade, v šumljajoče gozdove, v meglene dalje, v ponižen dežek in podobno. Človek iz ljudstva, ki je nosil breme osvobodilnega boja, pa je čutil tudi, kako mu je narava neprijazna, celo sovražna. Voljo in čustva je imel uperjena v boj in samoobrambo. Narava zanj ni bila nekaj izven njega, bila je del njegovega boja, vključena v krog njegovega neposrednega doživljanja. Tu pa je bilo praznično sonce redko in je bila idiličnost host ponarejena.

Partizanskemu pesniku, vemo, se skozi »droben dež smehlja pomlad«, a naj citiram verze, ki bodo dopolnili našo podobo partizanske poezije s potezo mrke sivine:

*Pohod ...
 Kolona dolga.
 Dež rosi ...
 Po hribih vlačijo
 se sive mègle ...
 Po jarkih žubori
 skaljena voda ...
 K tlom sklonjeni,
 ovratniki navzgor;
 globoko v žepe
 stisnjene so roke ...
 cevi vseh pušk
 obrnjene so k tlom.
 Mrak pada ...
 Kolona tiho
 skozi dež se plazi;
 le zdaj pa zdaj
 se v šumu dèžja
 razloči drsanje korakov ...*

Ob to mračno pesem, ki ji je pesnik našel tudi nadvse ustrezno obliko z razvezanim ritmom brez rim, naj postavim nekaj verzov, ki dihajo žar polnega poletja nad Sočo in Brdi in ki zvène v samih svetlih vokalnih in redkih trdih soglasnikih:

*Nebés modrina sega do obzorja,
 poletno sonce sije sredi Brd,
 v dolini Soča vije se do morja,
 veselo poje čriček izmed trt.
 Zelene senožeti, Benečija,
 in tam za hribi skalni, mrki Kras ...*

V sproščenih, neiskanih podobah in besedah poje kmečki samouk — partizan s Cerkljanskega o šinički sredi primorske pokrajine:

*Trije borovci stoje med skalami,
 stari, skrivenčeni.*

*Vsenaokoli hrbti izlizanih skal,
od burje razbičani ...
Duša zamaknjena v trdo lepoto drhti,
misel povrača v pretekle se dni.
Kar oglasi se mi prav nad glavó:
»Ci ci pé, ci ci pé!«
Glej jo siničko! Kot da pomlad je,
iz kljunčka ji pesmica vre ...*

Kakor smo govorili o udarnih, veselih in mrkih pesmih, tako bi mogli govoriti posebej tudi o razposajenih in ujedljivih. A naj samo omenim, da zabavljivke včasih govorijo samostojno, včasih pa si besedilo izposojajo, na primer iz Prešerna ali Župančiča. Marsikateri domisljici se je seveda s časom ost zbrusila, marsikatero satirične pesmice pa še danes izvablajo nasmeš in pri-trjevanje.

V umetni poeziji je zmeraj več lirike kakor epike; zato je skoraj naravno, da je podobno tudi v partizanski pesmi, čeprav nobeno razdobje naše narodne zgodovine ni bilo tako epsko kakor obdobje narodnoosvobodilnega boja. Pripovedne pesmi so napisane iz ljudskega duha, iz duha ljudske poezije. Župančič je v članku o partizanski poeziji citiral kitico iz pripovedne pesmi o Ranjencu Stanku:

*Pripelje komaj živega
do praga doma svojega:
»Mama, glej ga, Kristusa,
za nas izkrvavelega!«*

In je ob navedek zapisal: »Pri teh zadnjih štirih presunljivih vrsticah je treba poseči in iskati daleč v dobo, ko je bila narodna pesem še v bujnem razmahu, nekam v srednji vek in v gotiko, ako jim hočeš najti vrstnice po preprostosti, naravnosti in globini občutja.«

Tudi pripovedne pesmi so bile ustvarjene za recitiranje. Treba je samo poslušati njihove kadence, doslutiti njihov zagon, da začutimo neposredno bližino nekdanje ljudske ustvarjalnosti.

Tak je na primer vihar spopada v Ostrovrharjevi pesmi Pri padlih borcih:

*Kot en glas iz grl vzplamti:
»Hurá — juriš!« in zagrmi
od Porezna do Labnega,
od Davče tja do Cerknega.
Se vnel je ples zares krvav
tu sredi grmov, skal, dobrav;
med gromi bomb rafalov jek ...
Že vidim Lahov nagli beg ... In tako naprej.*

Nasprotno opisuje pesnik iz ljudstva partizansko mobilizacijo pripovedno široko, skoraj gostobesedno, ker to ustreza mirnemu, rahlo smešnemu doga-

janju. Pesem izpod Krvavca pripoveduje, kako partizani vzdignejo iz postelje moža družinskega očeta, da bi šel z njimi v goščo. Tedaj pa:

*Jaz po sobi oziram se
in vidim, da otrok vse polno je.
Začnem jih kar od kraja štet,
pa vidim, da jih je devet.*

In ob pogledu na kopico otrok komandant prekliče mobilizacijo, češ:

*Zelo vas je obdaril Bog,
ki vam je dal devet otrok;
zato bodite kar doma,
če ne, bo huda revščina.*

*Nikake nismo mi zveri,
saj čutimo, če kdo trpi.
Otroke dobro vzgajajte,
za okupatorja ne delajte!*

*A škódujte mu, kjer se da,
da prej bo prišla svôboda.
Če narod ves bi storil to,
bi švabskih psov že tu ne blo.*

*No, lahko noč, moram iti,
me čakajo tovariši.*

Tako bi mogli še dalje razbirati misli in čustva, kakor so se izrazila v sto in sto stihih znanih in še več neznanih oblikovalcev. Iz razpravljanja in iz verzov je izstopala predvsem moralna stran partizanske poezije, te oživiljene ljudske ustvarjalnosti, a nakazal sem tudi nekaj oblikovnih značilnosti. Partizanska pesem je včasih hrapava in rezka, njeni verzi so strgani, njen ritem neuravnan, njena misel nalomljena ipd., toda v njej utriplje pretresljiva naravnost in ljudskost. Ta in ona pesem je zgolj utrinek, ki je ugasnil takoj, ko ga je ukresal neznan partizan. Včasih je ta in ona spregovorjena beseda zbudila odmev, danes nam je gluha. Med vsem enodnevnim in gluhim verzificiranim blagom pa je ostala vrsta sproščeno zapetih pesmi, tak sad ljudske ustvarjalnosti, kakor so pesmi o Kralju Matjažu in Lepi Vidi, zdravnice iz vinskih goric ali ljubezenske popevke od vseh koncev slovenske domovine.

Zavestno in namenoma sem toliko govoril o partizanski pesmi, ki je, neokretna, pa pretresljivo resnična in neponarejena, izšla iz sedemkrat zaklenjenih kamric ponajvečkrat neznanih slovenskih ljudi. Zdaj še nekaj o poetih, ki so prihajali iz izobrazenih slojev. Dolga je vrsta imen pesnikov, ki so, bolj ali manj široko in globoko razgledani po svetu poezije, ustvarjali iz novih doživetij in iz svoje slovstvene izobrazbe. Niso se čez noč spremenili, navdihovalo pa jih je novo občutje borečega se slovenstva in prešinjalo spoznanje o vse-ljudskem uporu. Spomnimo se imen kakor: Župančič, Seliškar, Klopčič, Albreht, Košak, Kocbek, Vodušek, Brejc, Udovič, Minatti, Smit idr., da ne omenim tistih, ki so mogli svojo pesniško žetev iz vojnih let objaviti šele po osvoboditvi.

Nekaj pa je pesnikov, ki so v letih osvobodilnega boja šele prvikrat spregovorili ali v teh letih šele našli svojo pravo besedo.

Naš prvi spomin naj tu velja Kajuhu. Njegova propagandna in uporna pesem se druži z intimno ljubezensko. Kakor da raste iz naše ljudske pesmi, iz Levstika in Jenka in zlasti moderne. V snežnih viharjih je na primorski strani Snežnika nastala oktobra 1943 njegova pesniška zbirka, kmalu zatem je padel. Kakor da je ljudski pevec ali kakor da je tribun revolucije, je znal svoje pesmi na pamet in jih je malo zapisoval, bolj so nam jih ohranili njegovi prijatelji.

Pesnica Vida Brest je, še ne dvajsetletno dekle, bila aktivistka in borka na Dolenjskem. Gorje rodnega doma, boj z izdajstvom, razmahujoče se partizanstvo, ta in podobna presunljiva, pretresljiva in ohrabrujoča doživetja je zapisala v pesmih na pohodih in med boji. Štirinajst pesmi ji je jeseni 1943 izdala v zbirki Cankarjeva brigada, naslednjo pomlad šestnajst pesmi Gubčeva. Po vojni je natisnila zbirko *Pesmi 1947*.

Pesem Mateja Bora stoji na pragu naših revolucionarnih let. Od prvih mesecev 1941 do osvoboditve 1945 opeva naš boj z besedami plamenečega ognja in raztrganega nemira, s kriki upornega človeka in Slovenca, iz svete jeze nad nečloveškim nasiljem osvajačev in nad malodušnostjo nas samih. Od te viharne besede ga vodi pot k preprostejšemu izrazu, da bi ga razumeli tudi najpreprostejši ljudje, ne morda samo avantgarda proletariata in izobraženstvo. Njegovi verzji so osvojili vse slovensko ozemlje. Širili so se v prepisih, z objavami v mnogoštevilnih publikacijah in časopisih osvobodilnega gibanja, v antologijah, v samostojnih zbirkah, z recitacijami itd. Nesporno še danes njegova pesem govori najintimneje in najprepričljiveje o osvobodilnem boju in njegovih ljudeh.

Partizan na Dolenjskem in Štajerskem France Kosmač je sodeloval v mnogih partizanskih vojaških in zalednih časopisih in publikacijah in tu priobčeval tudi pesmi. Eni svojih partizanskih pesniških zbirk je dal simbolični naslov *Pred pomladjo*, druga vsebuje vrsto sonetov in nosi naslov *Partizanski soneti*. Doživljanje mladega slovenskega človeka v vihratih bojih in sončnih dneh pred rastočo pomladjo svobode je zajeto v stihih, ob katerih moremo ugotavljati, kako partizanski pesnik prehaja od svobodnih verzov celo v klasične oblike in mere soneta.

In tako nas ne spravi v začudenje dejstvo, da se je v slovensko liriko zapisal partizanski poet Peter Levec celo s pesmijo v grških distihih.

Kako čudovit je razpon, kako raznoglasna je govorica, kako mnogoglasna melodija pesmi našega osvobodilnega boja! In vendar je vsa ubrana v en sozvoček, usmerjena v en korak, v korak v svobodo, kakor je naslovil svojo zbirko vojnih pesmi naš Levec.

Za Bora in za partizanske pesnike z znanimi in neznanimi imeni veljajo stihi v njegovi pesmi *Moj skrivni kurir*:

*Rad bi bil dvorni poet
Veličanstva Revolucije.
Mi vsi smo njeni vojaki.*

Res, pesniki našega osvobodilnega boja so vojaki naše narodne revolucije. Ne častniki, le vojaki! Na partizanskih verzih lepí znoj, blato in kri. In kar je tako zaznamenovano, ohranja ceno skozi pokolenja.